

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення вченої ради університету
30 серпня 2024 року,
протокол №2
Ректор

_____ Олег Омельчук

(підпис)

30 серпня 2024 року

М.П.

**РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
«СІМЕЙНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ»
для підготовки на першому освітньому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра
за спеціальністю 081 Право
галузі знань 08 Право
для денної та заочної форм навчання**

м. Хмельницький
2024

Розробники програми – викладачі кафедри:

Професор кафедри цивільного права та процесу, доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

_____ Володимир ВАТРАС

Доцентка кафедри цивільного права та процесу, доктор філософії з права

_____ Лариса ГРИЦИШИНА

СХВАЛЕНО:

кафедрою цивільного права та процесу «29» серпня 2024 року, протокол № 1.

Завідувачка кафедри _____ Світлана ГРИНЬКО

Декан юридичного факультету

_____ Віктор ЗАХАРЧУК

Погоджено методичною радою університету 29 серпня 2024 року, протокол № 1.
Голова методичної ради

«29» серпня 2024 року _____ Ірина КОВТУН

ЗМІСТ

Стор.

1.	Опис навчальної дисципліни	–	5
2.	Заплановані результати навчання	–	6
3.	Програма навчальної дисципліни	–	8
4.	Структура вивчення навчальної дисципліни	–	10
	4.1.	Тематичний план навчальної дисципліни	– 10
	4.2.	Аудиторні заняття	– 11
	4.3.	Завдання для самостійної роботи студентів	– 11
5.	Методи навчання та контролю	–	11
6.	Схема нарахування балів	–	12
7.	Рекомендована література	–	13
8.	Інформаційні ресурси в Інтернеті	–	16

1. Опис навчальної дисципліни

1.	Шифр і назва галузі знань	– 081 Право
2.	Код і назва спеціальності	– 08 Право
3.	Назва спеціалізації	– спеціалізація не передбачена
4.	Назва дисципліни	– Сімейно-правовий захист прав дитини
5.	Тип дисципліни	– Вибіркова
6.	Код дисципліни	– В.081 Б.5.3.
7.	Освітній рівень, на якому вивчається дисципліна	– перший
8.	Ступінь вищої освіти, що здобувається	– Бакалавр
9.	Курс / рік навчання	– Третій (ДФ)/третій-четвертий (ЗФ)
10.	Семестр	– П'ятий(ДФ)/шостий-сьомий (ЗФ)
11.	Обсяг вивчення дисципліни:	
	1) загальний обсяг (кредитів ЄКТС / годин)	– 3 / 90
	2) денна форма навчання:	
	аудиторні заняття (годин)	– 36
	% від загального обсягу лекційні заняття (годин)	– 40%
	% від обсягу аудиторних годин семінарські заняття (годин)	– 18
	% від обсягу аудиторних годин самостійна робота (годин)	– 20%
	% від обсягу аудиторних годин самостійної роботи (годин)	– 18
	% від загального обсягу тижневих годин:	
	аудиторних занять	– 20%
	самостійної роботи	– 54
	3) заочна форма навчання:	
	аудиторні заняття (годин)	– 60%
	% від загального обсягу лекційні заняття (годин)	– 16
	% від обсягу аудиторних годин семінарські заняття (годин)	– 17,8%
	% від обсягу аудиторних годин самостійна робота (годин)	– 10
	% від обсягу аудиторних годин самостійної роботи (годин)	– 62,5%
	% від загального обсягу	– 6
		– 37,5%
		– 74
		– 82,2%
12.	Форма семестрового контролю	– Залік
13.	Місце дисципліни в логічній схемі:	
	1) попередні дисципліни	– ОП.081.Б.2 Теорія держави і права
		– ОП.081.Б.4 Конституційне право України
		– ОП.081.Б.11 Міжнародно-правові механізми захисту прав людини
		– ОП.081.Б.14 Сімейне право
	2) супутня дисципліна	–
		– ОП.081.Б.7 Цивільне право
		– ОП.081.Б.12 Цивільне процесуальне право

- 3) наступні дисципліни ОП.081.Б.18 Господарське право
ОП.081.Б.24 Міжнародне приватне право
14. Мова вивчення дисципліни – українська.

2. Заплановані результати навчання

Під час вивчення навчальної дисципліни «Сімейно-правовий захист прав дитини» відповідно до стандарту вищої освіти здобуваються такі програмні компетентності та досягаються такі результати навчання.

Загальні компетентності:

- ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
- ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
- ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
- ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, територіальної громади; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
- ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.
- ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.
- ЗК14. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

- СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.
- СК7. Здатність застосовувати норми та інститути конституційного права, адміністративного права і адміністративного процесуального права, цивільного права і цивільного процесуального права, кримінального і кримінального процесуального права, земельного права, фінансового права, муніципального права, господарського права, сімейного права, трудового права та права соціального забезпечення.
- СК11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.
- СК17. Здатність визначати особливості правового регулювання суспільних відносин за участю органів місцевого самоврядування.

Результати навчання

Навчальна дисципліна «Сімейно-правовий захист прав дитини» забезпечує досягнення таких результатів навчання, передбачених освітньо-професійною програмою «Бакалавр права»:

РН 2. Знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини.

РН 5. Давати короткий правовий висновок щодо окремих фактичних обставин з достатньою обґрунтованістю.

РН 6. Оцінювати недоліки і переваги певних правових аргументів, аналізуючи відому проблему.

РН 9 Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.

РН 12. Доносити до респондента матеріал з певної правової проблематики доступно і зрозуміло.

РН 13 Знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.

РН 19. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

РН 20 Виокремлювати і аналізувати юридично значущі факти і робити обґрунтовані правові висновки.

РН21 Готувати проєкти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях.

РН22 Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях, доводити аргументовану позицію з питань діяльності органів місцевого самоврядування.

<i>Після завершення вивчення дисципліни здобувач повинен:</i>
<i>1. Знання</i> <i>(здатність запам'ятовувати або відтворювати факти (терміни, конкретні факти, методи і процедури, основні поняття, правила і принципи, цілісні теорії тощо)</i>
1.1) відтворювати визначення понятійно-термінологічного апарату дисципліни;
1.2) називати міжнародні НПА та національні закони, що регулюють сімейно-правові відносини;
1.3) відтворювати визначення основних прав дитини, способів та механізмів їх захисту.
<i>2. Розуміння</i> <i>(здатність розуміти та інтерпретувати вивчене, уміння пояснити факти, правила, принципи; перетворювати словесний матеріал у, наприклад, математичні вирази; прогнозувати майбутні наслідки на основі отриманих знань)</i>
2.1) пояснювати зміст дефініцій основних термінів;
2.2) класифікувати сімейно-правові правовідносини за критеріями;
2.3) пояснювати роль судової практики у регулюванні сімейно-правових відносин;
<i>3. Застосування знань</i> <i>(здатність використовувати вивчений матеріал у нових ситуаціях (наприклад, застосувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних задач)</i>
3.1) аналізувати механізми захисту прав дітей
3.2) вирішувати завдання.
<i>4. Аналіз</i> <i>(здатність розбивати інформацію на компоненти, розуміти їх взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки й огріхи в логіці міркувань, різницю між фактами і наслідками, оцінювати значимість даних)</i>
4.1) класифікувати правові відносини, учасниками яких є діти;
4.2) аналізувати чинне законодавство в сфері захисту прав дітей;
4.3) досліджувати проблеми, що виникають при реалізації чи захисті прав дітей;
4.4) співвідносити основні категорії, що застосовуються;
4.1) обчислювати строки виконання документів.
<i>5. Синтез</i> <i>(здатність поєднувати частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю)</i>
5.1) формулювати основні категорії, що зустрічаються при вивченні дисципліни «Сімейно-правовий захист прав дітей»;
5.2) розширювати обсяг уявлень про конкретні механізми, що входять у сферу регулювання та захисту прав дітей;
5.3) збагачувати словник правових термінів.

6. Оцінювання <i>(здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі)</i>	
6.1)	використовувати навички практичної роботи, розуміти зміст нормативних актів та застосовувати правові норми до конкретних випадків захисту прав дітей;
6.2)	пояснювати особливості сімейно-правових відносин у різних правових системах сучасності;
6.3)	узагальнювати основні проблеми регулювання сімейно-правових відносин за участю дітей;
6.4)	аргументувати особливості становлення і розвитку механізму захисту прав дітей в Україні й за її межами.
7. Створення (творчість) <i>(здатність до створення нового культурного продукту, творчості в умовах багатомірності та альтернативності сучасної культури)</i>	
7.1)	розробляти проекти документів за завданою ситуаційною задачею;
7.2)	продовжувати процес вивчення сімейно-правових відносин за участю дітей самостійно.

3. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Поняття та класифікація основних прав дитини

Поняття основних прав дитини. Випадки припинення статусу дитини до досягнення особою 18-ти років. Класифікація основних прав дитини.

Особисті та соціальні права дітей: право дитини на життя. Визначення дитини життєздатною та живонародженою. Право дитини на ім'я та громадянство. Право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного та соціального розвитку. Право дитини на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Право на свободу, особисту недоторканість, захист честі та гідності. Право на охорону здоров'я і безоплатну кваліфіковану медичну допомогу.

Неприпустимість розлучення дітей та батьків всупереч їх волі, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в інтересах дитини і цього вимагає рішення суду, що набрало законної сили. Право на освіту. Право давати згоду на зміну свого імені та прізвища, при досягненні 16 років самостійно здійснювати зміну; давати або не давати згоду на своє усиновлення або передачу в прийомну родину, або відновлення батьківських прав своїх батьків; право висловлювати свою думку про те, з ким із його батьків, після розірвання шлюбу, дитина хотіла би жити; право бути заслуханим у ході будь-якого судового або адміністративного розгляду; право вступати в дитячі суспільні об'єднання; право звертатися (зокрема, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, засобів масової інформації та їх посадових осіб із зауваженнями та пропозиціями стосовно їхньої діяльності, заявами та клопотаннями щодо реалізації своїх прав і законних інтересів та скаргами про їх порушення).

Майнові права дітей: право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини; здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом; право самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; право самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом; право бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи.

Тема 2. Міжнародні та національні нормативно-правові акти, в яких закріплені права дитини

Поняття та види джерел захисту прав дитини.

Міжнародні джерела захисту прав дитини. Історія зародження нормативно-правових актів захисту прав дитини. Женевська Декларація прав дитини 1924р. Декларація прав дитини 1959р. Відмінність Декларації 1959 р від Женевської декларації 1924 р. Конвенція ООН «Про права дитини» 1989р. Факультативні протоколи до Конвенції про права дитини. Факультативний протокол щодо торгівлі дітьми; дитячої проституції і дитячої порнографії. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень.

Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980 р.), Європейська конвенція про здійснення прав дітей (1996 р.), Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, (1996 р.), Конвенція про контакт з дітьми (2003 р.), Конвенція про стягнення аліментів за кордоном (1956 р.), Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання (1973 р.), Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (1980 р.), Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (1975 р.), Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (2007 р.), Європейська конвенція про усиновлення (2008 р.), Конвенція про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення (1993 р.), Конвенція про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 Міжнародної організації праці.

Вітчизняні джерела захисту прав дитини. Конституція України. Сімейний кодекс України. Цивільний кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про освіту». Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Тема 3. Поняття, форми та способи сімейно-правового захисту прав дитини

Загальна характеристика сімейно-правового захисту прав дитини. Поняття сімейно-правового захисту прав дитини. Загальні особисті немайнові права дитини. Основні завдання сімейно-правового захисту прав дитини.

Форми сімейно-правового захисту прав дитини (шляхи захисту прав дитини). Звернення до органів опіки та піклування. Звернення до суду. Звернення до органів державної влади або місцевого самоврядування.

Способи сімейно-правового захисту прав дитини. Сімейне виховання. Звернення до соціальних служб. Звернення до правоохоронних органів. Звернення до суду. Участь у громадських організаціях. Поширення інформації. Створення безпечного середовища. Освіта дітей. Медіація.

Сімейно-правовий захист прав дитини в Україні та за кордоном: порівняльний аналіз (США, Франція).

Рекомендації щодо вдосконалення поняття, форм та способів сімейно-правового захисту прав дитини в Україні на основі зарубіжних країн

Тема 4. Юрисдикційні форми сімейно-правового захисту прав дітей

Органи, що здійснюють сімейно-правовий захист прав та інтересів дітей. Кабінет Міністрів України. Центральні органи виконавчої влади: органи і служби у справах дітей загальної компетенції. Міністерство освіти і науки України. Міністерство соціальної політики України. Міністерство юстиції України. Національна поліція та її спеціальні

установи (приймальники-розподільники для дітей). Органи прокуратури. Суд. Органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради).

Органи опіки та піклування як спеціалізовані органи по захисту прав дітей. Принципи діяльності органів опіки та піклування. Функції органів опіки та піклування. Компетенція органів опіки та піклування. Роль органів опіки та піклування у захисті майнових прав дітей. Участь органів опіки та піклування в судовому розгляді, що стосується дітей. Встановлення опіки та піклування. Особи, що не можуть бути опікунами. Міжнародні органи опіки та піклування.

Тема 5. Неюрисдикційні форми захисту прав та законних інтересів дітей

Поняття неюрисдикційних форм захисту прав дітей. Самозахист як основна неюрисдикційна форма захисту прав дітей. Особи, що можуть відповідно до законодавства здійснювати самозахист прав дітей. Захист прав дітей громадськими організаціями. Роль первинної правової допомоги у захисті прав дітей.

Тема 6. Сімейно-правовий захист прав та інтересів дитини при усиновленні та влаштуванні дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей з особливими потребами.

Поняття усиновлення. Поняття та форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Поняття та нормативне закріплення статусу дитини з інвалідністю. Особливості сімейно-правового захисту дітей з інвалідністю. Пріоритетні напрямки соціально-правового захисту дітей та молоді з особливими потребами в Україні. Основні проблеми дітей з обмеженими можливостями. Соціальна робота, соціальна реабілітація та соціальна інтеграція.

4. Структура вивчення навчальної дисципліни

4.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми		Кількість годин											
		Денна форма навчання					Заочна форма навчання						
		Усього	у тому числі				Усього	у тому числі					
			Лекції	Сем. (прак.)	Лабор.	Ін.зав.		СРС	Лекції	Сем.	Лабор.	Ін.зав.	СРС
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1.	Поняття та класифікація основних прав дитини	13	2	2	-	-	9	14	1	-	-	-	13
2.	Міжнародні та національні нормативно-правові акти, в яких закріплені права дитини	13	2	2	-	-	9	14	1	-	-	-	13
3.	Поняття, форми та способи сімейно-правового захисту прав дитини.	15	2	4	-	-	9	16	2	2	-	-	12

4.	Юрисдикційні форми сімейно-правового захисту прав дітей	19	6	4	-	-	9	16	2	2	-	-	12
5.	Неюрисдикційні форми захисту прав та законних інтересів дітей	13	2	2	-	-	9	15	2	-	-	-	13
6.	Сімейно-правовий захист прав та інтересів дитини при усиновленні та влаштуванні дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей з особливими потребами	17	4	4			9	15	2	2	-		11
	Всього за навчальний рік	90	18	18	-	-	54	90	10	6	-	-	74

4.2. Аудиторні заняття

4.2.1. Аудиторні заняття (лекції, семінарські заняття) проводяться згідно з темами та обсягом годин, передбачених тематичним планом.

4.2.2. Плани лекцій з передбачених тематичним планом тем визначаються в підрозділі 1.2 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.2.3. Плани семінарських занять з передбачених тематичним планом тем, засоби поточного контролю знань та методичні рекомендації для підготовки до занять визначаються в підрозділі 1.3 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.3. Завдання для самостійної роботи студентів

4.3.1. Завдання для самостійної роботи студентів та методичні рекомендації до їх виконання визначаються в підрозділі 1.4 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.3.2. Виконання самостійних завдань всіма студентами не є обов'язковим і може здійснюватися окремими студентами з власної ініціативи або за пропозицією викладача.

4.3.3. Тематика самостійних завдань та методичні рекомендації до їх виконання визначаються в підрозділі 1.5 навчально-методичних матеріалів з дисципліни.

4.3.5. Самостійні завдання виконуються в межах часу, визначеного для самостійної роботи студентів, та оцінюються частиною визначених в розділі 6 цієї програми кількості балів, виділених для самостійної роботи.

5. Методи навчання та контролю

Під час лекційних занять застосовуються:

- 1) традиційний усний виклад змісту теми;
- 2) слайдова презентація.

На семінарських заняттях застосовуються:

- дискусійне обговорення проблемних питань;
- тестування.

Поточний контроль знань студентів з навчальної дисципліни проводиться у формах:

- 1) усне або письмове (у тому числі тестове) бліц-опитування студентів щодо засвоєння матеріалу попередньої лекції;
 - 2) усне або письмове(у тому числі тестове) опитування на семінарських заняттях;
 - 3) захист підготовленого публічного виступу.
- Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі усного заліку.
Структура залікового білету включає два теоретичних питання.

6. Схема нарахування балів

6.1. Нархування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

6.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій, семінарських занять, самостійної роботи студентів визначаються в навчально-методичних матеріалах з цієї дисципліни.

7. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Безпека дітей в Інтернеті. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti> (дата звернення: 01.09.2018).
2. Бондаренко-Зелінська Н. Л., Бориславська М. В. До питання про захист прав дитини: вітчизняний та зарубіжний досвід. Університетські наукові записки. 2021. № 6 (84).
3. Ватрас В.А. Джерела сімейного права: проблеми теорії та практики: монографія. Хмельницький: Видавництво ТОВ «Поліграфіст-3», 2020. 824с.
4. Vatras, V., Havrik, R., Omelchuk, O., Stefanchuk, M., Lohvinova, M. (2024) Family rights and child interests: non-jurisdictional approaches in Ukraine and EU legislation (*Права сім'ї та інтереси дитини: позаюрисдикційні підходи в законодавстві України та ЄС*). *Lex Humana*, 16(1), 194-210. URL <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2885/3697>. Web of Science URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001124724200016>
5. Shpytalenko, G., Havrik, R., Vatras, V., Sabluk, S., & Andrukhiv, O. (2024). Safeguarding children's rights through international legal frameworks (*Захист прав дітей через міжнародно-правові рамки*). *Multidisciplinary Science Journal*, 6, 2024ss0733. URL: <https://www.malque.pub/ojs/index.php/msj/article/view/3125>. SCOPUS URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85194311897&origin=resultlist>
6. Havrik, R., Vatras, V., Lohvinova, M., Hrytsyshyna, L., & Chorna, Z. (2023). Features of legal regulation of methods for protecting family rights and interests under the legislation of European Union member states (*Особливості правового регулювання способів захисту сімейних прав та інтересів за законодавством держав-членів Європейського Союзу*). *Lex Humana*, 15(4), 531–547. Retrieved from
7. Vatras V., Havrik R., Stefanchuk, M., Sabluk S., Bondarenko-Zelinska N., (2024) Liability for violation of family rights and obligations under Ukrainian and the EU legislation (*Відповідальність за порушення сімейних прав та обов'язків за законодавством України та ЄС*). *ADALTA Journal of interdisciplinary research*, 14, Issue 1, Special XXXIX, 181-184. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140139/papers/A_36.pdf. Web of Science URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001156490800002>
8. Гринько С. Д. Деліктоздатність неповнолітніх фізичних осіб за цивільним законодавством України та зарубіжних країн: порівняльно-правовий аспект. *Часопис цивілістики: науково-практичний журнал*. 2015. Вип. 19. С. 158–165.
9. Гринько С. Д. Фізичні особи як суб'єкти деліктних зобов'язань за римським приватним правом. *Університетські наукові записки : Часопис ХУУП*. 2015. № 2. С. 49-59.
10. Грицишина Л. В. Правові наслідки припинення шлюбу за законодавством України. *Південноукраїнський правничий часопис*. №1. 2021. С. 183-187.
11. Грицишина Л. В. Припинення шлюбу за нормами міжнародного приватного права. *Юридичний бюлетень*. №19. 2021. С. 89-92.
12. Грицишина Л. В. Припинення шлюбу шляхом розірвання в сімейному праві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. №6 2020. С. 34-37.
13. Грицишина Л. В. Розірвання шлюбу з окремими категоріями осіб в сімейному праві України. *Університетські наукові записки*. №5 (77). 2020. С. 57-63.
14. Гуцалюк М. Ідентифікація фізичних осіб . *Право України*. 2006. № 5. С. 123-126.
15. Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. About the Declaration. URL: <https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/> (дата звернення: 01.09.2018).
16. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях : Т. 1 / Уклад. : Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. К. : Правова єдність, 2009. 1168 с.

17. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях : Т. 2 / Уклад. : Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. К. : Правова єдність, 2009. 1240 с.
18. Левченко Катерина. Двадцять років Конвенції ООН про права дитини. 23.11.2009. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1258983351> (дата звернення: 01.09.2018).
19. Менджул М. В. Принципи сімейного права в законодавстві нордичних держав. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018, Випуск 6, том 1. С. 132 - 137.
20. Мироненко В. П. Сімейне право України: Підручник. За заг. ред. В.П. Мироненко. К.: Правова Єдність, 2008. 477 с.
21. Міхно О.І. До питання про визначення майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/39540/1/44-47.pdf>
22. Мічурін Є. Обмеження щодо укладення правочинів з житлом за участі осіб, що не досягли повноліття: аспекти нотаріальної процедури. Нотаріат для вас. 2007. № 7-8. С. 9-14.
23. Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 року: затв. Указом Президента України від 22.10.2012 р. № 609/2012. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/609/2012> (дата звернення: 01.09.2018).
24. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України. За ред. Є.О. Харитонова. Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. 552 с.
25. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України: Видання друге, доповнене. За ред. Є.О. Харитонова. Х.: ТОВ «Одіссей». 2008. 560 с.
26. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. За ред. Ю.С. Червоного. К. : Істина, 2003. 464 с.
27. Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України. За заг. ред. Т.В. Боднар, О.В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2020. 552 с.
28. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р. ВВР. 1993. № 4. Ст. 19.
29. Rights under the Convention on the Rights of the Child. URL: https://www.unicef.org/crc/index_30177.html (дата звернення: 01.09.2018).
30. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000, entry into force 12 February 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opaccrc.aspx> (дата звернення: 01.09.2018). Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000 entered into force on 18 January 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opscrc.aspx> (дата звернення: 01.09.2018).
31. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/66/138 of 19 December 2011, entered into force on 14 April 2014. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPICCRC.aspx> (дата звернення: 01.09.2018).
32. Participating States | OSCE. URL: <https://www.osce.org/participating-states> (дата звернення: 01.09.2018).
33. Ukraine // 47 States, one Europe | Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/ukraine> (дата звернення: 01.09.2018).
34. Первомайський О. Особливості нотаріального посвідчення правочинів стосовно нерухомого майна, право на користування яким мають діти. Мала енциклопедія нотаріуса. 2006. № 2. С. 9-10.
35. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова КМУ від 24.09.2008 р. ОБУ. 2008. № 76. Ст. 2561

36. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. ВВР. 1992. № 48. Ст. 650.
37. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. ОВУ. 2004. № 35. Ст. 2317.
38. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. ВВР. 1997. № 24. Ст. 170.
39. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. ОВУ. 1999. № 18. Ст. 774.
40. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 р. ОВУ. 1998. № 51. Ст. 1870.
41. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. К.: Ін Юре, 2003. 532 с.
42. Ромовська З.В. Українське сімейне право : підручник. К. : Правова єдність, 2009. 500 с.
43. Сердечна І.Л. Дитина як учасник зобов'язальних правовідносин. Університетські наукові записки. № 1 (79). 2021. С. 64-72.
44. Сердечна І.Л. Здійснення суб'єктивних сімейних прав: поняття, принципи, межі. Ірпінський юридичний часопис. Випуск 2 (6). 2021. С.47-55.
45. Сердечна І.Л. Особисті немайнові права і обов'язки інших членів сім'ї та родичів. Монографія. Хмельницький університет управління та права. Хмельницький.: ФОП Мельник А.А., 2018. 227 с.
46. Сердечна І. Л. Мачуха, вітчизняний та пасинок, падчерка як учасники сімейних правовідносин. Часопис цивілістики . Випуск 28. 2018. С. 93-96.
47. Сердечна І. Л. Права інших членів сім'ї та родичів при усиновленні дитини. Електронне науково-практичне фахове видання. Журнал східноєвропейського права. 2015. № 21. С. 128–136. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/11/serdechna_21.pdf
48. Сердечна І. Л. Права та обов'язки фактичного вихователя та дитини. Університетські наукові записки. 2016. №4 (60). С. 38–44.
49. Сімейне право України : підручник. Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова. 3-тє вид., перероб., доп. К. : Юрінком Інтер, 2011. 264 с.
50. Сімейне право України : підручник. Т.В.Боднар, В.С. Гопанчук, О.В.Дзера. За заг. ред. Т.В.Боднар, О.В.Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2016. 520 с.
51. Сімейне право України: Підручник. За ред. В.С.Гопанчука. К.: Істина, 2002. 304 с.
52. Сімейне право України: Підручник. За ред. Ю.С.Червоного. К.: Істина, 2004. 464 с.
53. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. ОВУ. 2002. № 7. Ст. 273.
54. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. (зі змінами та доповненнями) ОВУ. 2002. № 7. Ст. 273.
55. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. За ред. І.В. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.
56. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. За ред. С.Я. Фурси. К.: КНТ, 2008. 1248 с.
57. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п> (дата звернення: 01.09.2018).
58. Порядок здійснення медичного обслуговування учнів загальноосвітніх навчальних закладів: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 08.12.2009 р. № 1318. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1318-2009-п> (дата звернення: 01.09.2018).
59. Інструкція про медичне обстеження дітей і підлітків, які направляються до загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання: затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України і Міністерства освіти України від 05.05.1997 р.

60. Про удосконалення організації надання медичної допомоги підліткам та молоді: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 02.06.2009 р. № 383. URL: http://old.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20090602_383.html (дата звернення: 01.09.2018).
61. Харитонova О. І. Поділ права на приватне і публічне: теоретичні питання Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2002. № 2. С. 21-25
62. Цивільне право та процес (1 частина) : навч. посіб. / кол. авт. [Коваленко А. В. (кер.), Ведмідський О. В., Круглова О. О. та ін.]. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. 275 с.
63. Цивільне право України: Загальна частина : підручник / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; за ред. О. В. Дзери, Н. С Кузнецової, Р. А. Майданика. 5-те вид., стер. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 976 с.
64. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання: [підручник] / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик та ін. : [за заг. ред. С. С. Бичкової]. 3-тє вид., перероб. і доп. К. : Алерта, 2014. 496 с.
65. Цивільне право України: навч. посіб. Ю. В. Білоусов, В. А. Ватрас, С. Д. Гринько та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука. К.: Правова єдність, 2009. 536 с.
66. Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар Є. О. Харитонов, О. А. Підопригора, Ю. С. Червоний та ін. ; [за ред. Є. О. Харитонova, О. М. Калітенко]. Х. : ТОВ «Одіссей», 2003. 856 с.
67. Чернега В. Юридична рівність учасників сімейних правовідносин. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19746/1/V_Chernega_Konf_07_04_2017_FPMV.pdf
68. Шевченко Я.М. Юридичне розуміння поняття сім'ї Гендерні паритети в умовах трансформації суспільства: Монографія [За заг.ред. Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко] К.: ТОВ "Видавництво «Юридична думка». 372 с.

8. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/a> — Законодавство України на сайті Верховної Ради України.
2. <http://sc.gov.ua/> Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ.
3. <http://vgsu.arbitr.gov.ua/> — Вищий господарський суд України.
4. <http://www.ccu.gov.ua/uk/index> — Конституційний Суд України.
5. <http://www.scourt.gov.ua/> — Верховний Суд.
6. <http://www.president.gov.ua/documents/> — Офіційні документи на Офіційному представництві Президента України.
7. <http://www.kmu.gov.ua/control/> — Урядовий портал.
8. <http://www.minjust.gov.ua/> — Міністерство юстиції України.
9. <http://zakon.nau.ua/> — Професійна юридична система Мега-Нау.
10. <http://www.ligazakon.ua/> — Ліга:Закон — головний правовий портал України
11. <http://www.nbu.gov.ua/portal/> — Наукова періодика України на сайті Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.
12. <http://www.reyestr.court.gov.ua/> — Єдиний державний реєстр судових рішень.
13. <http://npu.in.ua/> — Нотаріальна палата України